

Nekr

D

52

GRETA LINDER

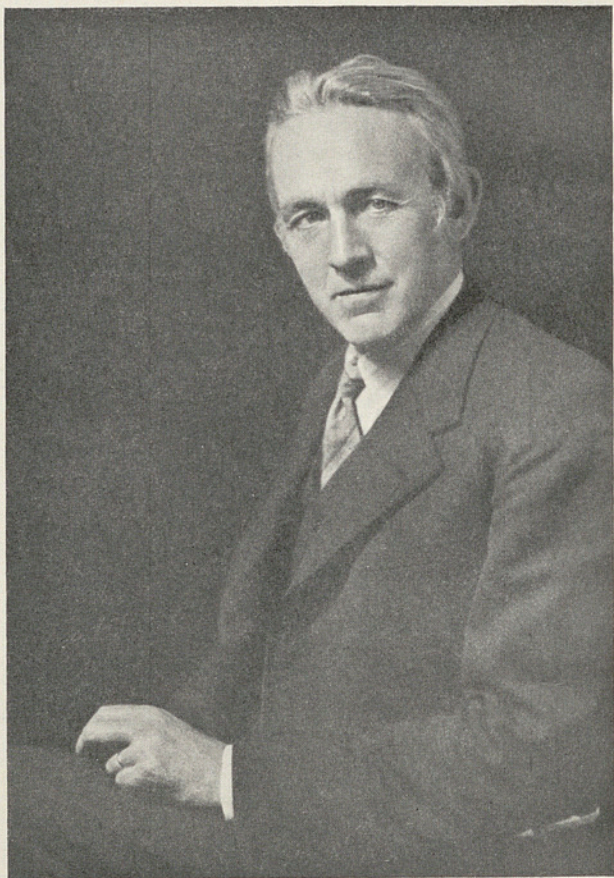
THOMAS DØSSING

Till Barbro Bylund
med en hjärtlig hälsning
från
Jön

GRETA LINDER

THOMAS DØSSING

THOMAS DØSSING

Nekr D 52

THOMAS DØSSING

AV

GRETA LINDER

LUND 1954

CARL BLOMS BOKTRYCKERI A.-B.

9 8876
Dr. P. Scherrei
2d.

NÅGRA ÅR EFTER THOMAS DØSSINGS DÖD nedskrev jag några anteckningar om honom, avsedda för en nordisk minnesskrift, som skulle utges i Danmark men som av olika skäl då ej kom till stånd. En kväll i somras läste jag upp vad jag skrivit för en krets bibliotekarier, av vilka de flesta var gamla vänner till honom. Några åhörare bragte efteråt på tal frågan om tryckning i en eller annan form. Resultatet har blivit denna skrift, för vars publicering jag står i tacksamhetsskuld till Sveriges allmänna biblioteksörening.

Självt har jag känt en rätt stor tvekan inför tanken att publicera mitt bidrag lösryckt från det större sammanhang, där det endast skulle ha varit en röst bland många och där tyngdpunkten skulle ha legat på vittnesbörd från personer, som stått hans verksamhet närmare än jag. Mitt uppdrag för minnesskriften var endast att skildra hans förbindelser med Sverige, men ramen kom att vidgas något. Jag ville försöka att förklara det starka intryck han gjorde på oss alla, som haft lyckan att möta honom, att fånga något av hans person-

lighets makt. Men det har inte kunnat bli annat än en skiss, som dessutom när den nu publiceras bär märken av att så pass många år förflutit, sedan den tillkom. Den får gälla för vad den kan — utan någon överarbetning — i väntan på den bild, som kommer att tecknas i hans eget land med långt fastare konturer än det stått i min makt att göra. Det är emellertid min förhoppning, att även en mera utomstående syn kan ha sitt värde, när det gäller att ge helhetsbilden nyanser. Kan vad jag skrivit därutöver bidra till att under tiden hålla minnet av Thomas Døssing levande, skulle det vara en stor glädje för mig, så mycket mer som det utgör en av de starkaste förbindelse-länkarna i de nordiska bibliotekens syskonkedja.

Februari 1954.

THOMAS DØSSING

Några minnen från en trettioårig kontakt.

Nordiskt samarbete förekommer väl på praktiskt taget alla kulturområden, men det är svårt att föreställa sig, att det kan ha funnits många motsvarigheter till den intensitet, med vilken våra länders unga folkbiblioteks rörelser sökt kontakt med varandra ända sedan 1900-talets början. I alla de tre skandinaviska länderna stod bibliotekens förkämpar länge mycket isolerade i kultursamhället och drevs nästan med naturnödvändighet att över gränserna söka stöd och stimulans; detsamma kom att gälla även Finland, sedan det blivit fritt. Vad särskilt Danmark-Sverige beträffar var redan Andreas Schack Steenberg inne på denna väg — så tidigt som 1901 föreläste han i Uppsala om danskt biblioteksväsen. Ökad betydelse fick samarbetet, när man i de båda länderna erhöll en central ledning för folkbiblioteksverksamheten. Till en början representerades därvid Danmark av Steenberg, men vartefter hans krafter sviktade, blev det Thomas Døssing,

som ryckte in på hans plats även i de nordiska sammanhangen. För min egen del träffade jag Døssing för första gången i Köpenhamn hösten 1916 på hemresa från USA, där jag genomgått en biblioteksskola. Jag hade sedan 1913 tjänstgjort som de då nyutnämnda svenska bibliotekskonsulenternas assistent, och det var därför naturligt för mig att göra ett besök i Stormgade 21, där jag träffade både Steenberg och Døssing. Vad Døssing angår, som stod mig närmare i ålder, blev detta besök upptakten till en under trettio år aldrig avbruten vänskap. Redan något år tidigare hade han sammanträffat med de båda bibliotekskonsulenterna, Fredrik Hjelmqvist och Knut Tynell. Även de blev för hela livet hans vänner, liksom vi alla kände oss som bundsförvanter i våra bibliotekssträvanden.

Ända från början etablerades mellan de statliga ledningarna ett växelspel av ömsesidiga besök i rask följd; vi hade så många goda skäl att träffas, att svepskäl inte behövde tillgripas — annars hade vi gjort det. Varken ekonomiska kriser eller krig har kunnat hindra dessa förbindelser. De fasta punkterna för våra sammanträffanden var biblioteksföreningarnas årsmöten, som under tioårsperioden 1926—36 kompletterades av fyra nordiska möten. Även på andra sätt gjordes nätet finmaskigare. Stu-

dieresor i båda riktningarna befanns ofta nödvändiga, och vi tillkallade varandra som föreläsare vid våra biblioteksskolor. Hela den danska skolan kom f.ö. under 30-talet på upprepade besök till Sverige med Døssing och Robert L. Hansen i spetsen, även den senare en varm vän av det nordiska samarbetet. För oss var det en stor glädje med dessa besök, som — också om vi inte hade så mycket remarkabelt i bibliotekshänseende att bjuda danska gäster — tillät oss att i någon liten mån gengälda all den gästfrihet Danmark visade den ständigt växande strömmen av studieresande från Sverige. Det hela interfolierades till yttermera visso med de ferieresor vi gjorde till varandras länder — d.v.s. i allmänhet var det vi svenskar, som reste till Danmark. Men en vinter for Døssing faktiskt upp till de jämtländska fjällen helt enkelt för att vila sig, ett säkerligen unikt evenemang i hans livsförsel.

Om jag får berätta i ordning om några av de besök jag kommer ihåg, vill jag gärna börja med ett, som Døssing gjorde i Stockholm hösten 1918. Jag ser visserligen inte något spår av det i Biblioteksbladet, men jag har ett minnestöd för det. Han var då för första gången gäst i mitt hem, och efteråt tog vi honom med på en stor fest i Stockholms idrottsstadion i anledning av 200-årsminnet av Karl XII:s död.

Vid närmare bekantskap skulle jag väl inte ha kommit på en sådan idé, men jag har intet som helst intryck av att Døssing skulle antytt, att Karl XII egentligen inte gick i hans stil. I själva verket misstänker jag, att han med sin mänskliga bredd skulle kunnat ha en givande palaver även med Karl XII om det gällt.

1921 var jag två månader i Danmark, januari och februari. Det var alltså under Statens Bibliotekstilsyns första tid, och det befann sig i en sjudande kraftutveckling. Man fann där tre stora arbetare i sina bästa år: utom Thomas Døssing var där Svend Dahl och Jørgen Banke, under Døssings självfallna ledarskap. Det var en triumf för det danska folkbiblioteksväsendet, när Dahl knöts till Tilsynet som biblioteksinspektör. Hans kapacitet var av en sådan rangklass, att han kunde riskera att ta detta steg ut i det ovissa från den karriär han hade upplagd för sig inom det vetenskapliga biblioteksområdet — dit han också återvände för att utföra sin egentliga livsuppgift. Överhuvudtaget är de insatser som Det konglige Biblioteks chefer och blivande chefer — H. O. Lange, Carl S. Petersen, Svend Dahl — gjort i sitt lands folkbiblioteks rörelse något ganska enastående, vittnande om den helhetssyn, som är ett av danskt biblioteksväsendes främsta kännetecken. Imponerande var det gnisselfria sam-

arbetet mellan Døssing och Dahl, som ömse-
sidigt beundrade varandras prestationer. Någon
annan över- och underordning än den som låg
i sakens egen natur var det aldrig tal om — det
var begrepp som jag tror helt enkelt inte existe-
rade i Døssings föreställningsvärld. Möjligen får
man göra ett undantag för den gången, då han
vid en morgontidig inspektion i Slagelse för-
sökte stärka modet hos bibliotekarien och
översten Iver Gudmes städerska — som var
dresserad att inte väcka honom — genom att
be henne »hälsa översten, att generalen är här».

Dahls och Døssings arbetssätt var mycket
olika, men bådas av den art, som försätter
berg. Dahl arbetade oavbrutet, dagar och kväl-
lar igenom, utan att veta vad vila ville säga.
Døssing hade ett om man så vill konstnärligt
arbetssätt med utpräglad rytmik: perioder av
forcerat arbete följdes av återhämtningspauser.
Det säger sig självt, att en sådan arbetsmetod
kan innebära ett problem för medarbetarna. Å
andra sidan är det tydligt, att den skapande för-
måga, den konstruktiva fantasi, som detta sätt
att arbeta ofta återspeglar och som Døssing i
rikt mått ägde, var en ovärderlig tillgång för
den unga kämpande folkbiblioteksrörelsen.
Han hade överhuvudtaget de egenskaper, som
denna då var i trängande behov av och fort-
farande behöver, framför allt den sällsynta

syntesen av realistisk närsyn och visionär fjärrsyn, sinne för det möjligas konst utan att förlora det större målet ur sikte.

Tilsynet var centrum för det stora arbete, som bedrevs runt om i Danmark i syfte att fylla det ramverk, som skapats genom bibliotekslagen, med levande anda. Man måste komma ihåg, att intet av de avlastande organ, som sedan kommit till, biblioteksföreningens sektioner, det bibliografiska kontoret o.s.v., då ännu existerade. Oerhört mycket tid tog bl.a. biblioteksskolan under dessa första experimentår, inte minst på grund av besvärliga lokalförhållanden. Av den direkta undervisningen i denna hade Døssing självfallet på sin lott biblioteksadministrationen. Vad jag bäst kommer ihåg är emellertid en serie föreläsningar, rubricerade som »Danske Kulturstrømninger i det 19. Aarhundrede», men där han helt koncentrerade sig på två rörelser, som trots att han i väsentliga avseenden kämpat sig fri gentemot dem dock stod hans hjärta nära, indre missionen och grundtvigianismen. Jag tror att dessa föreläsningar för alla åhörarna blev en upplevelse, det man brukar kalla att lära för livet. Med rörelse tycker jag mig i Døssings lilla skrift om Aandsfriheden — utgiven långt senare på grundval av de djärva föreläsningar han höll mitt under ocku-

pationen — känna igen samma tongångar han då utvecklade med så starkt personligt engagemang, bekännelsen till »den europæiske Kulturs ældgamle Arv, som ogsaa er en dansk Arv, som ogsaa er Grundtvigs Arv, Tankens, Troens og Talens Frihed».

Jag kommer från denna tid också ihåg en kurs för skolbibliotekarier från Köpenhamn, Frederiksberg och Gentofte — den första i sitt slag — där om kvällarna efter föreläsningarna i den kända skolan vid La Cours Vej en liten krets intresserade samlades, ett avantgarde, som uppgjorde planer för skolbibliotek av en standard, vilken vi ännu i dag i ytterst få fall nått fram till.

Jämsides med allt annat skulle inspektionen i hela landet skötas. Jag fick själv följa med Døssing på en resa i Själland och kan vittna om att inspektion är ett torftigt ord för vad som försiggick. Det var en agitation av finaste och — vad som var viktigt vid denna tidpunkt och vartill jag strax återkommer — oåtkomligaste art, en injektion av vitalitet och framtidstro. Ständigt fördes under dessa tidiga år i hans väg personer, som behövde omvändas eller stimuleras, och de dagar torde ha varit lätt räknade, då han inte vann nya vänner åt biblioteken. Till saken hörde, att han trots sin egen utomordentliga intellektuella utrustning

saknade all övertro på det intellektuella skiktets överlägsenhet. Denna inställning hade djupa rötter hos honom. Genom sin härstamning och en under årens lopp aldrig avbruten kontakt kände han i grunden livet på dansk landsbygd. »Det er ikke altid de klogeste, der har forladt Ploven», säger han i sin utmärkta uppsats »Vore Landsbybiblioteker» i Bogens Verden 1918—19, där man också finner en formulering av underlaget för hans bibliotekstro. »Vore Folkeopdragere har undertiden den Fejl, at de tror, at der er en stor Afstand mellem deres egen og deres Publikums Fatteevne. Giv Folket Interesser eller find de Interesser, Folket allerede har, og giv det saa de rette Bøger; det vil da vise sig, at Folket er langt evnerigere, end man har drømt om.»

Överallt där han färdades fram, kunde han finna anknytningar, även långt utanför biblioteksrörelsens rāmärken. »Jag har tusen intressen», sade han en gång. I sällsynt grad hade han den förmåga Karlfeldt besjunger hos Fridolin: »att tala med bönder på böndernas sätt och med lärde män på latin.» I hemmen blev han under sina resor en efterlängtd gäst, — även om värdinnorna någon gång kunde tycka, att han ägnade deras omsorger om den materiella välfägnaden ett tämligen förstrött intresse. Men i allt väsentligt hade han lätt att

komma överens med kvinnor, fri som han var från minsta skiftning av manligt översitteri. Det var för honom en självklar sak att ha kvinnorna med i alla mänskliga sammanhang, och han behövde aldrig tillgripa något konstlat chevalerie som surrogat för verklig uppskattning. Vid samkvämen efter dagens inspektion blev han den naturliga medelpunkten. Han fick alla att känna sig väl till mods genom sin hänsynsfulla omtänksamhet och vänlighet — ofta gav han helt omärkligt ett stöd till den som kunde behöva det. Han hade ingen svårighet att höra på andra, men nästan alltid blev det han, som fick stå för hela underhålningen. Han var en lysande berättare — även efter högställda danska anspråk — med en outtömlig fond av historier, som han på ett oefterhärmligt sätt inpassade just där de hörde hemma och som alla bar hans egen stämpel. Det är synd, att inte radioupptagning var uppfunnen på den tiden. Hade han följts av en inspelningsapparat, hade man kunnat bevara ett ovärderligt bidrag inte blott till hans egen karakteristik utan till inre dansk bibliotekshistoria, som för den period, då han höll alla trådar i sin hand, aldrig — sedan han nu är borta — kommer att kunna levandegöras på samma sätt som han själv skulle gjort det. Døssing hörde nämligen till dem, för vilka »det

levende Ord» är det naturliga uttrycksmedlet. Skrev gjorde han mindre gärna. Det kan rentav synas som något av en paradox, att det blev bibliotekssaken han kom att ägna sina krafter. Man får vara tacksam, att han inte bortrövades av folkhögskolan, föreläsningsverksamheten eller radion och att politiken endast fick hans sista år. Till synes skedde allt detta kringflackande utan ansträngning, fastän man säkert skulle komma upp till verkligt stora tal, om man summerade hans resemil och de timmar han i samtalets form offrade för bibliotekssaken. I själva verket satsade han nog under dessa år mycket av sina kraftreserver.

Den danska biblioteksverksamheten, sedd från Tilsynets horisont, var i allt en stor upplevelse för mig som svensk: biblioteksskolan, de stora statsunderstöden, den intensiva inspektionen, centralbiblioteken och överhuvudtaget det avancerade stadium, då landsbygdens bibliotek börjar träda i förgrunden. Till tjueningen hörde att försprånget var tillräckligt stort för att man skulle ha mycket att lära, men ej så stort att det verkade förlamande utan endast stimulerande — så kommer vi själva att ha det om 5—10 år, kunde man nästan alltid säga sig. Danmark gjorde oss den stora tjänsten att tjäna som ett nordiskt filter för de amerikanska biblioteksidéerna, mot vilka i

själva verket ett rätt stort motstånd restes i Sverige. Direkta hänvisningar till Amerika upptogs ofta med en viss misstänksamhet, under det att ett påpekande av vad Danmark åstadkommit möttes av respekt och ett erkännande av att vi knappast kunde försvara att bli sittande i efterhand. Vår självkänsla sökte vi så gott sig göra lät rädda genom ett envist ordande om hur mycket lättare det var att ordna allt i Danmark än i Sverige. När man på kartan ser den sönderstyckade danska arkipelagen och vet vad Jylland rymmer av oländighet, kan man dock kanske tycka, att vi varit något för snara att tilldela oss själva en för vår sinnesfrid passande handicap.

Efter mitt besök skrev jag några artiklar om danskt biblioteksväsen för det svenska biblioteksorganet Biblioteksbladet och underställde Steenberg och Døssing mitt manuskript. Jag hade troskyldigt talat om de stora ekonomiska resurser den nya bibliotekslagen ställde till förfogande och om dess stora tånjbarhet, liksom jag framhävde den imponerande agitatoriska verksamhet, som bedrevs av Tilsynet. Men det fick inte alls sägas — nu efteråt kan det väl ej vara farligt att avslöja detta! Lagen hade fiender, som ansåg, att man varit alltför liberal mot biblioteken, och som kunde bli farliga vid lagens revision, redan fastställd att äga rum

tre år efter antagandet. Vidare hade Tilsynet inför Ministeriet förbundet sig att upphöra med den agitation, som bedrivits av den gamla Bog-samlingskomitén. Man fick inte längre agitera för nya bibliotek, utan verksamheten måste inskränkas till de redan existerande. Banke, som var Tilsynets »flygande», fick faktiskt tidvis hållas fjättrad vid skrivbordet — där han inte alls trivdes — då hans verksamhet på ett alltför påtagligt sätt bar frukt just i form av nyodling. »At den *oplysende* Virksomhed, som Tilsynet driver, kan virke agiterende, er en anden Sag», skriver Steenberg till mig en aning advokatoriskt. Ja, det trolleri, som Døssing bedrev under sina resor, var mycket riktigt »en anden Sag». Han intalade de gamla oansenliga biblioteken, att de var den nya bibliotekstypens förbud och att det endast var fråga om en organisk utveckling. I själva verket var det med ganska få undantag helt nya institutioner, som stampades ur jorden, men denna sanning utbasunerade man inte i onödan.

Våra förbindelser blev de närmaste åren allt livligare. Vid flera tillfällen tillkallades Døssing för att som det danska biblioteksväsendets främste representant informera om hur man löst problem, inför vilka Sverige efter hand också kom att ställas. En höjdpunkt i det nordiska samarbetet blev det första nordiska biblioteks-

mötet på Hindsgavl 1926. Det gav alla närvarande — det har vi ofta haft tillfälle att kolla- tionera — en känsla av vårbrytning. Från skilda håll kunde man rapportera, att fördämningarna började sprängas. Den äldre generationen såg också till sin glädje en växande skara yrkesbibliotekarier färdiga att överta arvet. Om Døssings föredrag, »Samarbejde mellem forskellige Bibliotekstyper», skrev Fredrik Hjelmqvist i Biblioteksbladet, att det gav mycket mer än vad titeln antydde. »Det blev en översikt — i all sin rikedom på erfarenhetsvunna belysande detaljer buren av en fast och klar helhetssyn — över alla de frågor, som stå på dagordningen inom danskt biblioteksväsen». Bland de nordiska chefskonsulenterna erkändes Døssing utan tvekan som *primus inter pares*, av Knut Tynell tolkat på följande sätt: »*primus* säger vi för att han är det, *inter pares* bara för att vi själva gärna vill vara med på ett hörn». Det är inte överdrivet att säga, att han framstod som huvudet högre än allt folket — med en naturlig suveränitet i gestalt och uppträdande vilken endast förstärktes genom hans absoluta frihet från later — och att han genom sin personliga auktoritet stärkt biblioteksrelsens prestige i hela Norden.

Døssing var självfallet närvarande också vid det andra nordiska biblioteksmötet, i Stock-

holm 1928, och åter är det en av de stora kardinalfrågorna han tar upp till behandling: »Samarbejde mellem større och mindre Biblioteker». Som den strateg han var, lämnar han det frontavsnitt, där segern redan vinkar, för att strida på en mera kritisk punkt. Städernas och tätorternas problem kunde i princip anses lösta, och utvecklingen gick sin jämna gång. Det var i stället landsbygdens biblioteksfråga, som erbjöd de största svårigheterna. Han visste, att det återstod en lång och mödosam väg att vandra, men hans patos bryter fram i slutackordet: »Dog, det har ogsaa sin Charme at se Maalet langt ude, at se nye Opgaver melde sig till Løsning. Ingen af den nuværende Generation of Folkebibliotekarere behøver at frygte for at skulle opleve den Dag, da hans Bibliotek er et fuldendt Maskineri, der gaar rundt af sig selv. Skulle han en skønne Dag tro at opleve det, turde det være ham selv, der er gaaet i Staa. Lykkelige er alle vi nordiske Biblioteksfolk, der er født under Begyndelsens og Ufuldkommenhedens Stjerne».

1929 tages han åter i anspråk från svensk sida. Det gäller denna gången utarbetandet av den nya bibliotekslagen. Riksdagen 1929 hade fattat beslut om ändrade grunder för statens understödjande verksamhet, och författningstexten skulle utarbetas. På hemväg från

en studieresa till England slår sig Knut Tynell i september helt enkelt ner i Köpenhamn. Jag har fått låna hans dagboksanteckningar härom, och det framgår, att han dag efter dag sitter på sitt hotellrum och arbetar för att sedan på kvällarna i detalj diskutera problemen med Døssing. Det är alltså ett handtag, givet på en avgörande punkt av svensk bibliotekshistoria och typiskt för den starka samhörighets-känslan.

Ja, så fortsätter kontakten i olika former. I augusti 1933 samlas vi alla åter till nordiskt möte, denna gång i Oslo. Døssing talar om »Rationalisering i Biblioteker», ett brännande problem, ty 30-talets stora ekonomiska kris har nått Norden. Han förstod — redan på det danska årsmötet 1932 hade han tagit upp ämnet — att denna skulle komma att betyda vargattider för biblioteken liksom för de flesta kulturinstitutioner och att man hade att vänta krav på besparingar. Det stod klart för honom, att det klokaste biblioteken kunde göra vore att ta saken i egen hand. Han går igenom alla de moment av arbetet, där en rationalisering är tänkbar och kommer bl.a. in på den viktiga frågan om arbetets differentiering, med »mekaniske unge Piger» i utlåningsdisken o.s.v. Han var i det avseendet tidigare ute än man var i något annat nordiskt land. Vid det svenska

biblioteksmötet, som ägt rum några dagar tidigare och där man också haft ett föredrag om biblioteken och den ekonomiska krisen, säges endast att frågan om en uppdelning av arbetet är alltför vittgående för att tas upp vid detta tillfälle. — Jag har ett särskilt tydligt minne av Dössings föredrag denna gång, inte bara på grund av innehållet. Salen, där det hölls, hade dålig akustik, och då han i vilket fall som helst var svår att följa för andra än danskar — och ibland även för dem — blev resultatet, att ganska få uppfattade vad han sade. Men inte det minsta tecken till otålighet kunde förmärkas. Den nedgående västersolen lyste in genom ett fönster och föll över hans vackra besjälade händer, och församlingen satt stilla, trollebunden.

30-talets svåra år pressade biblioteken hårt, men hade en återskänk att ge. Lånekurvorna steg — i alla länder för övrigt — käpprakt uppåt. I och för sig var konstellationen minskade anslag och ökad utlåning som alltid svårbemästrad, men biblioteken tog ett jättesteg framåt i allmänhetens medvetande. I alla de nordiska länderna kämpar ledningarna som lejon för att få behålla de statliga anslagen ograverade, och det visar sig, att Danmark är det land, där man klarar anloppet bäst. Som vanligt hänvisar man till varandra. I Sverige,

där man till slut får en reduktion om inte mindre än 40 %, pekar man på att den danska reduktionen hejdats vid 10 %. Till gengäld griper Døssing i sin årsberättelse 1933 ivrigt tillfället att poängtera, att de svenska centralbiblioteksanslagen hela tiden utgått obeskurna. Med den nya högkonjunkturen åren närmast före det andra världskriget lättar trycket något, och biblioteken får tillfälle till en återhämtning — lyckligtvis, ty de skall snart åter sättas på hårda prov.

I Kristianstad träffas vi den 18—19 augusti 1939 för sista gången före kriget. Stämningen är förtätad. I inspirerade ordalag tolkar Døssing den starka nordiska stämning, som var vårt värn mot den förlamande oro, som ville bemäktiga sig oss alla. Vi skildes utan att veta, hur länge det skulle dröja, innan vi finge återse varandra. Men banden höll, och yttre hinder övervanns. Ännu så sent som i februari 1940 var den danska biblioteksskolan med Døssing och Robert L. Hansen åter på besök i Stockholm, och till Sveriges allmänna biblioteks-förenings 25-årsjubileum i september 1940 kom de båda. För Døssing blev detta hans sista besök i Sverige som biblioteksman. Men jag kan i hans korta brev de närmaste åren följa hans rastlösa verksamhet. Allt ifrån sommaren 1940 upprepas överallt — i de krigförande län-

derna, i de ockuperade, i de skonade — de gångna krisårens fenomen i förstorad skala. Som aldrig förr söker sig människorna till biblioteken. Det nationella livet drar sig inåt. Under mörklägningens hemmasittande och tvungna passivitet är böckerna den stora tillgången, och det som ingen agitation tidigare kunnat uträtta, att göra klassikerna till levande litteratur, det sker nu som genom ett trollslag. I Danmark blev påfrestningen på biblioteken enorm. Men när staten ej längre kunde hjälpa, förmåddes kommunerna att satsa de ökade bidrag, som var nödvändiga för att hålla den svällande verksamheten i gång. »I øvrigt forgår jeg i arbejde», skrev Døssing på våren 1941. Men det kunde också undslippa honom en suck av tillfredsställelse över vad han varit med om att åstadkomma: »Godt, at vort biblioteksvæsen var så relativt stærkt udbygget» eller: »Godt at vor position i almenheden er bedre end for blot 10 år siden». Det var en ovanlig ton hos honom. Jag tror mig knappast ha hört den mer än en gång tidigare. Det var när han före kriget, efter en period, då han uppenbarligen tyckte att det hela stått en smula stilla, utkläckt och genomfört sin stora plan om den »raadigheds-sum», som bl.a. resulterade i Folkebibliotekernes bibliografiske Kontor, ett djärvt grepp som säkerligen inte lyckats utan hans stora person-

liga prestige. Hans glädje var så uppenbar vid det tillfälle då han berättade för mig om detta, att episoden på ett alldeles särskilt sätt inristats i mitt minne — jag kommer precis ihåg den plats, där det skedde. Vi har i Sverige särskilt anledning att erinra oss hans prestation, då det danska exemplet här stimulerat till en liknande organisation. — Han talar också i ett brev om att biblioteken av omständigheterna tvingats att begagna de tryckta korten och centralt utarbetade kataloger i mycket större utsträckning än tidigare. Det betyder, att mycket tid åtgår till redaktionsmöten i olika katalogkommittéer. »Det morsomste udvalg er et, der forbereder en stor mønsterkatalog over dansk litteratur fra alle tider. Udvalget består af Rob. L., Allerslev og mig + Carl S. Petersen og Aarsbo, og vi samles hveranden tirsdag i mit kontor til arbejde, kaffe og kager.»

Men mitt i allt sitt arbete känner Døssing starkt det olidliga tryck, som frihetens förlust innebär. Som så många andra danskar på Själland ser han över till ljusen på »den anden side», och hans tonfall kan få en för honom ovanlig skiftning. Under fimbulvintern 1941 skriver han: »Idag er det mildere og stærkt snevejr, men hvor skønt det end er, længes vi efter våren, længes og håber». Och en gång senare »Vi ser daglig lyset fra Sverige; vi mis-

under jer ikke, men vi glædes, fordi det er vore venner, der bor i lyset. Mest glædes vi, fordi der blandt dem også er vore nære venner, dem der tænker som vi, og som derfor i disse år er forbundne med os i det, som Fröding kalder det sorgbundne smils broderskab.» — Han är med på den stora dansk-svenska festen i Köpenhamns rådhus i januari 1941, möjliggjord genom en i sanning oförklarlig lapsus från ockupationsmaktens sida, i det man tillåtit det farligaste kontraband, som existerar, att släppas in över gränsen, diktens fria folk. Han träffar där bl.a. Hjalmar Gullberg som läst upp sin hälsning till Danmark:

— — —

Ljuvt är för vänner att komma hit
i bokarnas vår eller sommardagar,
ljuvt även då snön sveper vintervit
sin fana kring fält och hagar.
Då flammar i gryningen solen så röd,
som var det ett löfte den frambesvärjer:
ur nätter av oro och själanöd
    skall tändas en morgonglöd
    i Danmarks heliga färger!

Jag skickar honom efteråt en av Gullbergs diktsamlingar, som han mycket gläder sig åt —
»den virker ganske som han selv».

Trots de försiktiga ordalagen i hans brev, där hans nära nog oläsliga handstil var ett extra skydd — han var f.ö. mycket stolt, när censuren i stället anmärkte på min stil — var det knappast någon svårighet att uppfatta, att hans verksamhet ej längre gällde enbart biblioteken, utan »utallige sager». Till sist sattes han också mycket riktigt fast. Alla hans vänner här i Sverige greps av stor oro, men vi fick snart underrättelsen om hans egen och hans närmastes beundransvärda sinnesjämvikt och heroism. Hela hans familj fick tillfälle att visa, att den i dessa stycken var gjord av samma stoff som han själv. Inte minst gällde detta hans hustru, som visade ett tveklöst mod och en beundransvärd seghet och optimism. Yngve Hugo, Radiotjänsts dåvarande chef, sade till mig efter ett besök i Köpenhamn just vid denna tid, att han aldrig sett en människas ögon stråla som hennes, när hon berättade om hur en sällsynt lycklig slump, i förening med en stor portion skicklighet, gjort det möjligt för henne och Thomas att få träffa varandra utanför fängelsets murar. De oundgängliga vedermödorna under fängelse-tiden bar han med ett upphöjt lugn, som stöddes av hans stora behovslöshet i materiella ting. Det lönade sig inte med något försök att ge honom minsta skynt av martyrgloria. »Man

har det skam meget godt i et Fængsel», var hans avbeställande svar vid sådana försök.

Och så en vacker dag har vi dem båda i Stockholm. Den 11 juni 1944, en söndagsmorgon, ringer han upp mig. De har kommit kvällen förut och tagits emot av motståndsrörelsens representanter i Stockholm. Deras hotellrum är fyllt av blommor, och de utstrålar en livsglädje, som vittnar om att de varit i stor fara. Vi tänkte oss alla, att de kommit för att stanna i Sverige till krigets slut, men fann snart, att Thomas var ute i en viktig ambassad, att han skulle vidare snarast möjligt till en post »någonstans i världen». Det visade sig, att han utsetts av Danmarks frihetsråd att representera den danska motståndsrörelsen i Sovjetunionen. Hans första uppgift var att i Stockholm — med sin personliga auktoritet som enda tillgång — skaffa sig ryskt erkännande av sin ställning. När saken var klar flög han till Moskva via London, Nordafrika och Främre Asien, en lång och besvärlig omväg, men med tjusningen att möta en ny värld. I Saharas ökensand ser han lämningarna av Rommels övergivna läger, och i Teheran får han under några korta stunder andas ut i de persiska trädgårdarnas paradiset.

Hela företaget var något ganska oerhört. Med skäl kunde han använda den gamla

älsklingsfrasen från sin ungdom: »det lyder fantastisk». Han måste lämna sitt livsverk i andra händer och kasta sig in i ett fullkomligt nytt yrke i en främmande värld. Men det föll honom aldrig in att tala om detta som en uppoffring eller ens känna det så. Och han hade ju mycket att satsa, stora inre reserver. Han hade sitt lidelsefulla intresse för livet själv — den gåva gudarna ger sina älsklingar att förnimma varje dag som en skapelsedag och hela livet som ett äventyr. Man känner igen dessa utvalda på den äkta ljusa naivitet, det underbart förväntansfulla uttryck, som deras blick och leende bevarar långt upp genom åren och som hos honom på ett egendomligt tjugande sätt kontrasterade mot hans kritiska och t.o.m. skeptiska intelligens. Hans intresse gällde framför allt människor, där hans register var stort och hans frihet från konvens bröt ner alla skrankor. Han kunde få ut lika mycket av samvaron med ärkebiskopen av Canterbury och Molotov som med ett problem-barn eller en fängelsekund. Detta gav honom en stor trygghet i tillvaron. En främmande miljö hade därför ingenting skrämmande för honom. Han hade fått sitt eldprov den gången, då han som skolpojke slitits loss från den in-vanda rytmen på en dansk bondgård och plöts-

ligt befann sig alldeles ensam i en omgivning, där allt var främmande för honom. Nu är det ju sant, att man inte vet, hur dyrköpt den harmoni kan ha varit, som han utstrålade. Man måste komma ihåg, att han, trots att yttre tecken ibland kunde tyda på motsatsen, var en mycket förtegen människa i allt som djupt angick honom själv. Jag vill gärna i det sammanhanget få citera ett par ord, som han en gång skrev om en honom närstående person, som med till synes stoisk ro emotsåg en svår omvälvning i sitt liv: »Måske er han ikke inderst inde så ligevægtig. Jeg siges også at være flegmatiker, hvilket turde være en misforståelse». En tillgång var också hans medfödda diplomatiska begåvning, som fått en grundlig skolning om också på ett annat fält än utlandsdiplomatiens. Hans sympatiska inställning till det sovjetryska samhällsexperimentet var självfallet i det speciella läget ett sine qua non.

Hans rysslandsår, efter krigsslutet som det officiella Danmarks minister, betydde många besök här i Sverige, några gånger genom omständigheternas makt utsträckta över ganska långa perioder. Trots sina många förpliktelser försummade han aldrig sina svenska vänner. Vid sina första genomresor träffade han också

de danska bibliotekarier, som då befann sig i Stockholm, framför allt Georg Krogh-Jensen. Men det kan ju inte nekas, att biblioteken så småningom gled ut ur hans intressesfär. Man har berättat mig ett par ganska patetiska episoder, som visar, att han under sina sista år knappast hade någon kontakt med biblioteksvärlden. Då jag tyckt mig märka, att detta är något som många av hans biblioteksvänner haft svårt att förstå och som av några kanske rent av tolkats som ett tecken på att hans intresse ej satt så djupt, skulle jag gärna här vilja framföra den förklaring, som jag själv kommit fram till. Mitt intryck är, att lösslitandet från det som varit hans livsverk i själva verket betydde ett allvarligare ingrepp än han ville låta påskina. Någon kompromiss är i ett sådant fall knappast tänkbar. När man söker sätta sig in i hans situation, finner man, att den utväg han valde förmodligen var den enda möjliga, den att låta en järnridå gå ner. Till saken hörde också dels att han visste, att biblioteksledningen i Danmark låg i goda händer, dels att hans sista hektiska år säkerligen inte gav honom tid att tänka på någonting annat än hur han skulle kunna föra i hamn det svåra uppdrag han åtagit sig.

Vad hans rysslandsvistelse kan ha givit

honom själv, är svårt att bedöma. Vi vet inte, om konfrontationen mellan hans »ädelkommunism» och den ryska verkligheten beredde honom besvikelser. Sanningen torde väl ha varit, att han i likhet med övriga diplomater fick se ytterst litet av det verkliga Ryssland. Att det i många avseenden var oerhört besvärliga år, som bidrog att knäcka hans hälsa, är höjt över allt tvivel. Vi tyckte nog också, när han de sista gångerna passerade här, att han åldrats. Han gick mera böjd än tidigare och kunde ibland ge intryck av en gammaltestamentlig profet. Men fortfarande kunde hans ögon stråla upp med det ljusst förväntansfulla uttrycket från förr. Ett stort crux var bostadsfrågan — att få ett hus till legationen stötte på otroliga svårigheter. Det var i själva verket en ytterligt kort tid han och hans fru fick glädja sig åt det hem de till slut lyckades skapa, där de äntligen kunde ta emot gäster och själva njuta en smula bekvämlighet. Jag kommer ihåg hur lyckliga de båda var åt sitt »vidunderliga hus, det er varmt, smukt og hyggeligt» och hur Thomas' fantasi lekte med tanken att vid legationens fester låta en liten orkester spela från läktaren i den stora salen. Men därav blev intet. Äventyret var slut. Ganska kort efter inflyttningen vintern 1947 sjuknade han, och det visade sig snart, att hans dagar var räknade.

Vi väntade förgäves på det meddelande, som han brukade vara så ivrig att sända, när han legat sjuk: »Nu er jeg helt rask igen.» Så dog han långt bort i främmande land i stället för på sin gård i Humlebæk med dess ljuvliga trädgård, som han älskade så högt.

Zentralbibliothek Zürich

ZM03412814

